

BALIKESİRLİ
BİR İSLAM ÂLİMİ İMAM
BİRGİVİ
III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi

Editörler

Prof. Dr. Mehmet BAYYIĞIT

Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali ÇANAKCI

Dr. Öğr. Üyesi Asem Hamdy ABDELGHANY

Grafik Tasarım ve Uygulama

Abdurrahman DOĞAN

Birinci Basım

Şubat 2021, Balıkesir

ISBN

978-605-70379-0-9 (3.c) | 978-605-06686-7-4 (Tk)

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

4. Cadde No:77 Bağcılar/ İSTANBUL

(Sertifika No: 44903)

Tel: +90 (212) 629 06

İletişim

Tel: (0266) 239 15 10

E-posta: bilgi@balikesir.bel.tr

Adres: Eski Kuyumcular Mah. Mekik Sokak No:25

Karesi / Balıkesir

BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ / Kent Arşivi Yayınları No: 22

©Balıkesir Büyükşehir Belediyesi

Bu eser, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ile birlikte 2018 yılında düzenlediği "Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi" adlı uluslararası sempozyum bildirilerinden oluşmaktadır. Bu sempozyum bildirileri, 2019 yılında Balıkesir Büyükşehir Belediyesince e-kitap olarak yayımlanmıştır. Yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu eserde yayımlanan çalışmaların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İmam Birgivî ve Arap Dilindeki Yeri

*Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ÇETKİN
Bingöl Üniversitesi*

Öz

İslamiyet'le birlikte ilahi vahyin ürünü ve dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, Arapçayı daha değerli ve önemli hale getirdi. Tarihi süreç içerisinde Arap dili ve edebiyatı alanında eser telif etmiş binlerce müellif gelip geçmiştir. Her biri öğrendiği bilgiler üzerine yeni bilgiler ekleyerek bunları kendilerinden sonraki nesle aktarmışlardır. Kimi tek eserle, kimi onlarca eserle dil ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bıraktıkları eserleriyle milletlerine hizmet etmiş olan âlimlerin hayatlarının ve ilmi çalışmalarının araştırılıp tanıtılması ve bilinmesi bir zarurettir. Bu âlimlerden birisi de İmam Birgivî'dir. Birgivî, hayatı boyunca, Allah rızası

için ilim yoluyla insanlara hizmet etmeyi şiar edindiği gibi, bıraktığı eserlerle, bu hizmetini vefatından sonra da günümüze kadar devam ettirmiştir. Tefsir, hadis ve fıkıh gibi dini ilimlerde derin bir bilgiye sahip olan İmam Birgivî Arap dili ve edebiyatı ilgili değerli eserler de kaleme almıştır. Bu eserlerinden asırlarca okunmuş ve okutulmuş, çeşitli zamanlarda ve farklı şahsiyetler tarafından bu eserlere şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Bu bildiriye, Arapça öğretiminde işinin ehli olan bu büyük âlimin hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve günümüze uzanan tesirleri anlatılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Birgivî, 'Avâmil, İzhar, Nahiv

Imam Birgivi and His Place in the Arabic Language

Abstract

With Islam, the Quran that is the product of the divine inspiration and the main source of the religion made the Arabic language more valuable and important. Throughout history, thousands of authors who wrote works in the field of Arabic language and literature came and went. Each one of them built on the knowledge they learned and transferred it to the next generation. Some of them contributed to the development of language and literature with a single work while others did the same by writing tens of works. It is a necessity to explore, introduce and know the lives and scientific works of scholars who served their nation with the works they left. Among them is Imam Birgivi who adopted

it as a principle to serve people through science for God's sake and has continued this service after his death to the present day with his works. Having a vast knowledge of religious sciences such as tafsir, hadith, and fiqh, Imam Birgivi also wrote major works on the Arabic language and literature. These works were read and taught for centuries, and annotations and postscripts were written on them by diverse people in different times. This paper attempts to shed light on the life, scientific personality and works of this great scholar of Arabic language teaching as well as his impacts to the present day.

Keywords: Arabic Language, Birgivi, 'Awâmil, Izhâr, Arabic Grammar

Giriş

İslâmiyet öncesi Araplar, kural ve kaidelere ihtiyaç duymadan fitratlarına uygun olarak konuşuyorlardı. Yaşadıkları kabile hayatı bu doğallığın korunmasında etkili oluyordu. İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte ilahi vahyin ürünü ve dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, Arapçayı daha değerli ve önemli hale getirdi. İslamiyet'in Arabistan dışına yayılmasıyla birlikte farklı dilleri konuşan milletlerin Müslüman olması ve Arapların bu milletlerle geliştirdikleri ilişkiler sonucunda Arap dilinin sâfiyeti yavaş yavaş bozulmaya başladı. Kur'an-ı Kerim'in okunmasında da hatalar görüldü. Kur'an'ın doğru okunmamasından kaynaklanan yanlış anlamaların önüne geçilmesi ve Arap dilinin sâfiyetinin korunabilmesi için, ilk olarak Kur'an'ı noktalama ve harekeleme çalışmaları başladı. Daha sonra bu çalışmalar Arap dilinin kural ve kaidelerini belirleme çabaları olarak devam etti.

Tarihi süreç içerisinde Arap dili ve edebiyatı alanında eser telif etmiş binlerce müellif gelip geçmiştir. Her biri öğrendiği bilgiler üzerine yeni bilgiler ekleyerek bunları kendilerinden sonraki nesle aktarmışlardır. Kimi tek eserle, kimi onlarca eserle dil ve edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bizim milletimiz de şanlı-şerefli bir tarihe sahiptir. Bu şan ve şerefi kazandıran unsurlardan biri de vefatlarından sonrasına, faydalanılan bir ilim bırakan âlimlerimizdir. Bıraktıkları eserleriyle milletlerine hizmet etmiş olan âlimlerin hayatlarının ve ilmi çalışmalarının araştırılıp tanıtılması ve bilinmesi bir zaruret olduğu gibi ilim erbabının çalışmalarını da teşvik edicidir. Tarihimizde şan kazanmış âlimlerden birisi de İmam Birgivi'dir. Birgili diye de bilinmektedir.

Hayatı

İmam Birgivi, 27 Mart 1523'te Balıkesir'de doğdu. Asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. İmam Birgivi, ilk tahsilini babası Pîr Ali'nin yanında yapmıştır. Daha sonra İstanbul'a gidip Küçük Şemseddin Efendi'den ders almış, ardından da Haseki Medresesi'nde dersler almıştır. Dönemin tanınmış âlimlerinden Abdurrahman Efendi'nin ve Ahîzâde Mehmed Efendi'nin talebesi

olmuştur. Buradan icâzet alarak müderrislik ünvanını elde etmiştir. Bundan sonra bir süreliğine bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. Kanûnî döneminde hocası Abdurrahman Efendi aracılığıyla Edirne kassâm-ı askerisi¹ olan Birgivi, hayatı boyunca, Allah rızası için ilim yoluyla insanlara hizmet etmeyi şiar edindiği gibi, bıraktığı eserlerle, bu hizmetini vefatından sonra da günümüze kadar devam ettirmiştir. İmam Birgivi Arap grameriyle ilgili değerli eserler kaleme almıştır. Birgivi'nin bu eserleri asırlarca okunmuş ve okutulmuş, çeşitli zamanlarda ve farklı şahsiyetler tarafından bu eserlere şerhler ve haşiyeler yazılmıştır.

İmam Birgivi, Kuran ve sünnet-i seniyye ışığında bir hayat tarzını savunmuş, verdiği dersleri, vaazları ve eserleri ile dindeki aşırılıkların ortadan kalkmasına gayret etmiş, makam ve mevkiye önem vermemiş, cesur ve mücadelecî bir ruha sahipti.

Birgivi 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak vefat etti ve Birgi'ye getirilerek burada defnedildi.²

İlmi Şahsiyeti

Şüphesiz ki, İmam Birgivi, Osmanlı döneminde XVI. yüzyılda yetişmiş büyük âlimlerden biridir. "*Birgili, ilimle takvayı cemetmiş, zahiren ve bâtınen mükemmel bir hale gelmiş, vakar ve temkin ile muttasıf, faziletli bir kişidir.*"³ Mehmed Ali Ayni, ondan bahsederken: "*Ahlakçılarımız içinde, Birgivi derecesinde mümtaz bir simaya nadir tesadüf olunur. Çünkü onun dini bilgisi ve bıraktığı eserleri ne kadar yüksek ise, meslek ve meşrebi de o nispette pak, nezih ve metin idi.*"⁴ demektedir. Gerçekten de Birgivi'den bahseden bütün kaynaklar, onun ihlas ve samimiyeti ile ilminin

1 Kassam: Vefat eden kimselerin terekelerini taksim eden şer'î memura denilir. Bkz. Said Öztürk, "Kassâm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 579-582.

2 Emrullah Yüksel, "Birgivi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 193.

3 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 2: 650.

4 Mehmed Ali Ayni, Türk Ahlakçıları, (İstanbul: 1993), 97.

yüksekliği konusunda aynı görüşler. Birgivî, daha gençliğinden itibaren eserler telif ederek, ilim muhitlerinin dikkatini çekmiştir.⁵ Yazmış olduğu eserlerinden dolayı, İslam kültürünün ünlü kişileri arasında yer almaya hak kazanmıştır. O'nun şöhreti, yalnız günümüz Türkiye'sinin sınırları içinde kalmamıştır. Hakkında başta Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) olmak üzere, Mekke ve Medine ulemasından birçok kimse tarafından Birgivî ve meşhur eseri et-Tarîkatü'l-Muhammediyye hakkında, manzum ve mensur medhiyeler yazılmıştır.⁶ Diğer taraftan, Birgivî'nin eserlerine şerh yazanlardan bazılarının nisbeleri⁷ bize, O'nun Rumeli'de de tanındığını ve eserlerine önem verildiğini gösterir. İmam Birgivî, sadece farklı kaynaklardan bilgi nakleden bir kimse değildir. Eserlerinde ele aldığı konular, kendinden önce de yazılmış olmakla beraber, işlediği her konuya özel düşünceleri, üslup ve ifade tarzıyla bir şeyler katmıştır. O, eserlerini kaleme alırken, insanlara hangi yönlerden daha faydalı olacağını düşünürdü.

İlmin anlaşılabilir olması, fikrin yaygınlaşmasını, çevre kazanmasını sağlar. Bu kolaylaştırma ve özetleme çabası Birgivî'nin Arap gramerine dair eserlerinde görülmektedir. Bu nedenle, Birgivî'nin yazdığı kitaplar, özellikle Arap gramerine dair eserleri dört yüz küsur seneden beri okunmuş ve okunmaktadır.

Birgivî'nin Osmanlı müellifleri içinde belki en bariz vasfı, yaşadığı dönemin güncel meseleleri hakkında kalem kullanmış olmasıdır. Bu nedenle onun eserleri, çağının sosyal hayatını yansıtması bakımından da önem taşır. Birgivî, eserlerinde insanların ihtiyaç duyduğu konuları işlemeye önem gösterir. Birgivî içinde bulunduğu hal ve vazifeler hakkında kafa yormuş ve insanlara, kolay, doğru ve mükemmel olan yolu göstermek için bu düşüncelerini kitap ve risale şeklinde halkın faydasına sunmuştur. O, henüz

23 yaşındayken,⁸ muhtemelen ilk müderrisliği sırasında, medreselerde ders kitabı olarak okutulan Maksûd'un anlaşılmasını kolaylaştırmak için İm'ânü'l-enzâr adındaki eserini yazmıştır.

Arap Dili hakkında derin bilgi sahibi olan⁹ İmam Birgivî, bu dilin öğretilmesine önem verir. Birgivî, bu dili, bütün hayatı boyunca bizzat tedris ettiği gibi onu, ölümünden sonra da insanlara öğretecek üstün vasıflara sahip gramer kitapları telif etmiştir.

İmam Birgivî, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde, kemalin zevale yüz tuttuğu bir devrede, ilmi, içtimai ve hatta iktisadi sahalarda meydana gelmeye başlayan yıkılış sarsıntılarını, daha o zaman sezebilen ve bunun mücadelesini cesur bir şekilde verebilen, ilmiyle amel eden bir âlimdir. Şüphesiz ki, Osmanlı uleması arasında İmam Birgivî, eserleri ve fikirleriyle, ilmi-dini sahada en çok tanınan ve tesiri görülen âlimlerimizdendir. O'nun eserleri, henüz matbaanın kurulmadığı bir zamanda, talebeleri vasıtasıyla yayılmıştır.¹⁰

Şüphesiz ki İslâm dünyasında Kur'an ve Hadis ilimlerine paralel olarak, gramer ve lügat çalışmaları da hızla gelişmiştir. Daha çok dinî gayeyle, insanların Arapçayı öğrenmek hususunda gösterdikleri rağbet yüzünden nahiv âlimlerinin çoğu, muhtasar gramer kitapları telif etmeye başladılar. Hicri dördüncü asırdan itibaren bu durum kaçınılmaz olmuştu. Nahivciler, nahvin dağınık haldeki meselelerini topluyor, bablara ayrılmış düzenli eserler meydana getiriyorlardı. Nihâyet nahivde öğretim esasına dayanan üslup ortaya çıktı. Bu üslubu benimseyen nahivciler, önce muhtasar metinler ve manzumeler meydana getirdiler. Daha sonra, ya bizzat kendileri veya başka âlimler, bunlara şerh ve tâlikât yazdılar.¹¹ Bu çalışmaların amacı Arapçayı daha kolay öğretmektir.

Birgivî'nin Arap Diline Ait Eserleri ve Özellikleri

5 Ahmed Turan Arslan, İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1992), 46.

6 Bu medhiyelerden bazıları Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, nr. 2729, 175b - 177b ve Dügümlü Baba, nr. 449, 146b- 148a'da mevcuttur.

7 Bkz. Hasan Ferhad el-Üskübî, el-İnâye fî şerhi'l-Kifâye, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 3095, 142b-185b.

8 Muhammed b. Pir Ali Birgivî, İm'ânü'l-enzâr, (Dersâadet: 1331), 152.

9 J. Von Hammer, Devlet-i Osmaniye Tarihi, trc. Mehmed Atâ (İstanbul: 1332) 6: 159.

10 Arslan, İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 69.

11 Târık Abdu Avn el-Cenâbî, İbnü'l-Hâcib en-Nahvî Âsâruhu ve Mezhebuhu, (Bağdat: 1974), 15-16.

İmam Birgivî, Arap gramerine dair eser yazan âlimler arasında, müteahhirîndendir.¹² Dolayısıyla, O'nun zamanına kadar çeşitli dil ekollerinin prensipleri tespit edilmiş ve bunlarla alâkalı olarak kitaplar telif edilmiş durumdaydı. Basralı dil âlimleri, kıyâsa önem vererek her işitilen rivayete iltifat etmediler. Böylece dil geleneğine daha sadık davrandılar. Kûfeliler ise bu titizliği göstermeyip gramer kaidelerine aykırı bir beyit işittiklerinde Basralıların aksine, o beyti esas kabul ediyorlardı.¹³ Ancak hicri III. asırdan sonra kurulan Bağdad dil mektebinde, Basra ve Küfe mekteplerinin fikir ayrılıkları, gittikçe yok olmaya başlamıştı.¹⁴

İmam Birgivî'nin Basralıların etkisi altında kaldığı söylenebilir. Zira Birgivî, kendi eserlerinde¹⁵ Zemahşerî (538/1143), İbnu'l-Hâcib (646/1248-49) ve Ebû Hayyân (745/1345) gibi müelliflerin eserlerini kaynak vermektedir. Nitekim bu müelliflerin, çoğunlukla Basra ekolünü tercih ettikleri bilinmektedir.¹⁶ Ayrıca el-Beyzâvî (ö. 685/1286)'nin, İbnu'l-Hâcib'in el-Kâfiye'sinde bazı değişiklikler yaparak meydana getirdiği Lübbü'l-elbâb fi 'ilmi'l-irâb adındaki muhtasarı, Birgivî'nin, talebelerine okutması¹⁷ ve onu İmtihânü'l-ezkiyâ' adıyla şerhetmiş olması da, kendisinin bu husustaki tercihini gösteren başka bir delildir.

Birgivî'nin Basralılara olan bu genel eğiliminin yanında, Kûfelilerin görüşlerini de zikrettiği ve her iki mektebin görüşlerinden tenkit ettiği hususların da bulunduğu görülmektedir.¹⁸ Ayrıca müdekkik ve muhakkik bir zât olan İmam Birgivî, kaynaklardan aldığı bilgileri ve görüşleri sadece nakletmekle kalmamakta; yerine göre tenkit veya tasvip şeklinde, kendi görüşünü de belirtmektedir.¹⁹

12 Abdurrahman Fehmi, Medresetü'l-arab, (Kostantiniyye: 1304), 49 - 57.

13 el-Cenâbî, İbnu'l-Hâcib en-Nahvî Âsâruhu ve Mezhebuhu, 233; İlse Lichtenstâdter, "Nahiv", İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964), 9: 37.

14 Lichtenstâdter, "Nahiv", 9: 37.

15 Bkz. Birgivî, İm'ânü'l-enzâr, 63; Muhammed b. Pir Ali Birgivî, İmtihânü'l-ezkiyâ', (Dersâadet: 1309), 8, 9, 12, 19.

16 Hadîce el-Hadîsî, Ebû Hayyân en-Nahvî, (Bağdad: 1385/1966), 285; el-Cenâbî, İbnu'l-Hâcib en-Nahvî Âsâruhu ve Mezhebuhu, 119-123.

17 Birgivî, İmtihânü'l-ezkiyâ', 2, 90, 94.

18 Birgivî, İmtihânü'l-ezkiyâ', 105-137.

19 Birgivî, İmtihânü'l-ezkiyâ', 7, 9, 11, 85, 88-90, 107, 113.

Birgivî, sadece ilmi ve irşad sayılabilecek eserler yazmamış, aynı zamanda bu eserlerinde tercihen kullandığı dil olan Arapçanın grameri üzerine de kitaplar kaleme almıştır. Birgivî'nin bu kitapları telif etmedeki gayelerinden birisi, Arapçanın, daha kolay ve anlaşılabilir metodlarla öğretilmesine yardımcı olmaktır. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus, bu eserler vasıtasıyla Arapçanın daha iyi ve kolay öğrenilmesi sonucu, İslam'ın ana kaynaklarıyla temas imkânının elde edilebilmesidir. Bu, dini ilimlerin temelini oluşturan başta Kur'an-ı Kerim ve hadis olmak üzere, fıkıh ve kelim gibi ilimleri daha kolay tahsil imkânı sağlayacak ve dolayısıyla ilim tahsil etmek isteyenlere çok gerekli bir araç temin edilmiş olacaktır. Bunun tabii sonuçları ise, Müslümanların dinlerini asıl ve en doğru kaynaklardan öğrenmelerinin, bidat ve sair bozuk itikad ve amellerden uzak durmalarının sağlanmış olmasıdır.

Birgivî, talebeler için yazdığı Arapça gramer kitaplarında, Arapçanın İslami ilimlerin temelini oluşturduğunu vurgulamakta, ancak Arapçanın aslında dini öğrenmek için bir vasıta olduğunu düşünmekte ve bu yolla insanları irşad niyetini kuvvetle hissettirmektedir. Nitekim Arapça gramer kaidelerini izah ederken, ezberlenmesi gerekli olan harf, kelime veya terkipleri açıklarken verdiği misaller, ya bir ayet, ya bir hadis veyahut bir mesaj irade eden kelimayı kibar kabilinden cümleler olmaktadır.²⁰

İmam Birgivî'nin Arap gramerine dair yazmış olduğu eserler şunlardır:

A) Sarf

1- İm'ânü'l-enzâr: Arap grameriyle ilgili Ebû

20 Şu cümleler, onun Avamil isimli kitabında, muhtelif Arapça gramer kaidelerini açıklamak için örnek olarak verdiği bazı cümlelerin tercümeledir: Allah'a ve ahiret gününe iman ettim (3); Bütün günahlardan tevbe ettim (3); Haramlardan men olundum (3); Her günah işleyene tövbe (etmek) vacip oldu (3); O'nun (Allah) benzeri yoktur (3); Ölüncüye kadar Allah'a ibadet ederim (3); Baliğ olduğum günden beri işlediğim bütün günahlardan tövbe ettim (3); Haram ateş gibidir (4); İlim tahsili için ömrümün uzun olmasını isterim (5); Kim salih amel işlerse kurtulur, umduğuna ulaşır (5); Hayır olarak ne işlersen Allah nezdinde onu bulursun (5); Ne zaman ilminle amel edersen insanların hayırlısı olursun (6). Görüldüğü üzere verilen misaller aynı zamanda belli dini ve ahlaki mesajları içermekte ve irşadî bir gayeyi hedeflemektedir.

Hanife'ye izâfe edilen ve Maksûd adındaki sarfa dâir meşhur eserin şerhidir. 952/1545'de telif edilmiştir.²¹ Kâtib Çelebi, bu eserde Birgivi'nin, meseleleri iyice tetkik ve tahkik etmiş olduğunu söyler.²² İki Bulak'ta (1207) olmak üzere on beşten fazla baskısı yapılmıştır.²³

İmam Birgivi, bu eserinde genel olarak el-Maksûd adlı kitabın metodunu takip eder. Ancak Rubâî'ye mülhak bablardan bir de fa'nele bâbı bulunduğunu ve Maksud müellifinin onu zikretmediğini söyler. Ayrıca zelzele gibi kelimelerin de Kûfe'lilere aykırı olarak, Basralılara göre rubâî mücerred olduğunu söyler.²⁴

Maksûd'da sülâsî fiillerin mezîdi 14 bab olarak geçer. Ancak Birgivi sülâsî fiillerin mezîdinin 28 bab olduğunu belirterek 7'sinin dahrece'ye diğer 7'sinin de tedahrace'ye mülhak olduğunu; ikisi ihranceme'ye mülhak, 12'si de hiçbir şeye mülhak olmadığını söyler. Rubâî'nin mezîdinin ise üç tane olduğunu belirterek fiillerin toplamının 38 bab olduğunu açıklar.²⁵ Sarfa dair bu ilk eserinde, babların sayısını 38 olarak gösteren Birgivi, daha sonra telif ettiği el-Emsiletü'l-fadliyye ve Kifâye'de ise bu sayıyı 41 olarak zikretmektedir.²⁶

2- Risâletün fi's-Sarf: Binâ ve Maksûd'un özeti mahiyetindedir. Ancak bu iki kitapta olmayan misaller ve değişik ibâreler vardır. Risâlenin tespit edilebilen tek nüshası Sül. Ktb. Hafid Efendi nr. 410 (41b - 45b)'dadır ve 1180/1766'da istinsah edilmiştir.²⁷

3- Kifâyetü'l-mübtedî: Kelimenin, istenilen manaya göre biçim değiştirmesi konusunu ele alan ve Sarf ilmine dair Arapça bir eserdir. Yıllarca tedris edilmiş olan bu esere, birçok âlim tarafından şerhler de yapılmıştır. Bazıları şunlardır: Süleyman Sırrı tarafından Kifâyetü'l-müntehî fi şerhi Kifâyeti'l-mübtedî (İstanbul 1312) adıyla

ve Kuşadalı Ahmed tarafından 'Înâyetü'l-mübteğî (İstanbul 1284) adıyla şerh edilmiştir. Yine Abdullah Hulûsi Güzelyazıcı tarafından bazı alıştırmalar eklenerek 1960'da neşredilmiştir.²⁸

İmam Birgivi Kifâyetü'l-mübtedî adlı eserinde, önce mücerredin, mezîd fihin, sülâsinin, rubâînin, aksâm-ı semâniyenin yani, sülâsî mücerred sâlim, sülâsî mücerred gayr-i sâlim, sülâsî mezîd fih sâlim, sülâsî mezîd fih gayr-i sâlim, rubâî mücerred sâlim, rubâî mücerred gayr-i sâlim, rubâî mezîd fih sâlim, rubâî mezîd fih gayr-i sâlim'in, sonda da aksâm-ı seb'a diye bilinen sahîh, mehmuz, mudâaf, misâl, ecvef, nâkıs ve lefif'in tariflerini veriyor.²⁹ Sonra istikakla ilgili her kelime, dört neviden ibaret olduğunu belirterek bunların tamamının onsekiz tane olduğunu söylüyor. Bunlara da emsile-i muhtelife denildiğini belirtiyor.³⁰

4- el-Emsiletü'l-fazliyye: Birgivi, el-Emsile isimli meşhur sarf kitabının sistematığında birtakım düzenlemeler yapmak ve muhtevasını genişletmek suretiyle yazdığı bu eseri, oğlu Fazlullah Efendi'nin adına nisbetle, el-Emsiletü'l-fazliyye ismini vermiştir. Öğrenimi kolaylaştıran bazı yeni tasarruflarda bulunan müellif, siygaların atlarında tercümelerini de zikretmektedir. Bu risâlede, sarf bâblarının sayısı 41'dir. Bu bâbların emsile-i muhtelifesi, birinci bâbda ayrıntılı, diğer bâblarda kısa, fakat tam olarak kaydedilmiştir. Emsile-i muhtelifenin sayısı ise onyediler olarak verilmiştir.³¹

5- Şerhu'l-emsiletü'l-fazliyye: Müellifinin belli olmadığına dair yaygın kanaatin aksine Brockelmann'ın bir Vatikan el yazmasına dayanarak Birgivi'ye ait olduğunu söylediği Arapça el-Emsiletü'l-fazliyye'nin yine Birgivi tarafından yapılmış şerhidir.³² Eserin inceleme ve edisyon kritiğini

21 Birgivi, İm'ânü'l-enzâr, 151.

22 Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, Keşfü'z-zunûn, (İstanbul: 1972), 2: 1806, 1807.

23 Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

24 Birgivi, İm'ânü'l-enzâr, 22.

25 Birgivi, İm'ânü'l-enzâr, 23.

26 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 141.

27 Nihal Atsız, İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası, (İstanbul: 1966), 79.

28 Eserin şerhleri ve ayrıntılı tanıtımı için bkz. Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 142-147. Matbu ve yazma nüshaları için bkz. Serkis, Yûsuf b. İlyân, Mu'cemü'l-matbû'âü'l-'Arabiyye ve'l-mu'arabe, (Kahire: Matbaatü Serkis, 1928), 1: 611; Atsız, İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası, 63-64.

29 Muhammed b. Pir Ali Birgivi, el-Kifâye, nşr. Abdullah Güzelyazıcı, (İstanbul: 1959), 2-5.

30 Birgivi, el-Kifâye, 7-11.

31 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 147-150.

32 Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

içeren bir yüksek lisans çalışması, Güsamet'in Erdoğan tarafından yapılmıştır.³³

6- Hâşiyetü Şerhi'l-Fazliyye: Müellifin daha sonra yukarıda adı geçen şerhe birtakım eklemelerde bulunduğu ve çalışmalarını düzenli biçimde geliştirerek derinleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu esere ulaşılammıştır.³⁴

B) Nahiv

1- Ta'likat 'ale'l-Fevâidi'd-diyâiyye: İbnü'l-Hâcib (646/1248)'in el-Kâfiye'sinin şerhi olan Molla Câmî (898/1492)'nin el-Fevâidü'd-diyâiyye isimli eserinin bazı ifadelerinin açıklanmasından ibarettir. Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba nr. 446, (100b-101b)'dedir.³⁵

2- İmtihânü'l-ezkiyâ': "Zekileri İmtihan Etmek" anlamındaki İmtihânü'l-ezkiyâ', Nahivle ilgili Arapça bir eser olup İbnü'l-Hâcib el-Mısri'nin (646/1248) el-Kâfiye'sinin Kâdî Beyzâvî tarafından yapılan Lübbü'l-elbâb fi 'ilmi'l-i'râb adlı muhtasarının şerhidir. İmtihânü'l-ezkiyâ', özetin özeti niteliğindeki Lübbü'l-elbâb'ı açıklamakta, gereken bilgileri ilave etmekte, örnekler vererek konuyu zenginleştirmekte, böylece anlaşılması zor olan bu eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak imam Birgivi, eserlerini genelde çekici ve kolay anlaşılır bir üslupla yazdığı halde bu eserin birçok yerinde bu ilkesini bozmuş ve eserin ismine uygun olarak zekâsıyla temayüz etmiş olanları imtihan edencesine derin konulara değinmiş ve bu konuları da anlaşılması zor ibarelerle ifade etmiştir. Hatta medreselerde, belli seviyeye gelmiş ilim talebeleri, İmtihânü'l-ezkiyâ'daki bu zor yerleri belirleyerek yeri geldikçe rakiplerine soruyor ve onları susturarak kendilerine üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı. İmtihânü'l-ezkiyâ'nın o kadar zor ibareleri vardır ki her hoca bu ibareleri çözemiyor ve okutamıyordu. Bu eseri, ancak belli başlı âlimler okutabiliyordu.

33 Bkz. Güsamet'in Erdoğan, İmam Birgivi'nin el-Emsiletü'l-Fadliyye Şerhi (İnceleme ve edisyon kritik), (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002).

34 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 150.

35 Atsız, İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası, 79.

Bu eser bir bütün olarak hemen hemen nahvin bütün konularını içermektedir. Kelimenin tanımı ile başlayan eser, fiil ve ismin özelliklerini, irab çeşitlerini, merfuât ve mansubât kısımlarını ihtiva etmekte "nida" konusunu açıklamakla son bulmaktadır.

Eser Târik Muhtâr el-Melîcî tarafından tahkik edilmiştir.³⁶ Eser üzerinde Adalı Şeyh Mustafa'nın Hâşiyetü Adalı 'ale'l-İmtihân adlı bir hâşiyesi vardır.³⁷

3- Ta'likat 'ale'l-İmtihân: Müellifin kendi eseri olan İmtihânü'l-ezkiyâ'ya yazdığı talikattır.³⁸

4- el-'Avâmil: Birgivi Mehmed Efendi'nin yazdığı nahiv kitapları arasında en meşhurlardan birisi şüphesiz, nahiv ilmine dair Arapça küçük bir risâle olup el-'Avâmilü'l-cedîd adıyla da bilinen Avamil-i Birgivi'dir. Cümle yapısını ve kelimelerin cümle içindeki durumlarını inceleyen muhtasar eserin bariz bir özelliği, incelenen kurallara dair zikredilen bütün örneklerin İslam inancının temelleri ve ahlak ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış olmasıdır.³⁹ Bu sayede Birgivi, salt Arapça öğretimini ve teorîği hedeflemesizin, öğrenciye pratik değeri de olan dini eğitim sunmakta, unutulma ihtimalini en aza indirmektedir. Arap gramerini amil (etkileyen), mamul (etkilenen) ve irab (etki) açısından inceleyen Birgivi'nin güçlü mantık bilgisinin izleri eserde net bir biçimde hissedilmektedir.⁴⁰

el-Curcânî el-'Avâmilü'l-mi'e'sinde eserin adına sadık kalarak 100 amilden söz etmiş olmakla beraber, gerek bu sayıyı bulmak, gerekse âmilleri bu rakamda dondurmak hususunda zorlandığı görülmektedir. Eserde âmiller, lafzî ve mânevî olmak üzere iki ana bölüme ayrıldıktan sonra lafzî âmiller kıyasî ve semâ'î diye ikiye ayrılmış; semâ'îler (on üç nevi halinde)

36 Bkz. Târik Muhtar el-Melîcî, İmtihânü'l-ezkiyâ' Şerhi Lübbü'l-Elbab li-Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi -Tahkik ve Dirase, (Kahire: 1990).

37 Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

38 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 152.

39 Muhammed b. Pir Ali Birgivi, 'Avâmil, 2. Baskı (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1317), 2-13.

40 Eserin tanıtımı ve el-Curcânî'nin el-Avamil'i ile mukayesesi için bkz. Ahmed Turan Arslan, "Arap Gramerinde İki "Avamil" Risalesi ve Bunların Mukayesesi", İLAM Araştırma Dergisi, 1/2, (Temmuz-Aralık 1996): 163 vd.

doksan bir, kıyasiler yedi, mânevîler iki olmak üzere toplam 100 âmil sayılmıştır.⁴¹ Birgivî ise bu taksimi almış âmil, otuz mâmul, on amel (i'rab) şeklinde yaparak sayıyı 100'e tamamlamıştır. Her ne kadar eserin adı el-'Avâmil ise de ihtiva ettiği konular sadece âmillerden ibaret olmayıp mâmuller ve i'râb alametleri de ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınıp incelenmiştir.⁴² Bu iki eserin en belirgin özellikleri, el-Curcânî'nin telif ettiği el-'Avâmil'in son derece veciz ve ihtatalı, el-Birgivî'nin eserinin ise daha pratik, tasnifi daha mantıklı ve sade olmasıdır.⁴³

el-'Avâmil'in medrese kitabı olarak okunması,⁴⁴ üzerinde şerh, tercüme ve irab çalışmalarının yoğunlaşma sebebinin de açıklanmaktadır.⁴⁵

İlki İstanbul'da (1234) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırk civarında baskısı yapılmıştır. Eser Süleyman b. Ahmed, Zeynîzâde Hüseyin Efendi (Ta'likü'l-fevâdıl), Kuşadalı İsmet Ahmed ve Mustafa b. İbrâhim (Tuhfetü'l-ihvân) tarafından şerh edilmiş, bu şerhlere de muhtelif hâşiyeler yazılmıştır.⁴⁶

5- İzhârü'l-esrâr: Birgivî, daha önce telif ettiği el-'Avâmil adlı nahiv kitabına yaptığı şerhtir. Birgivî bu eserinde, nahvin temel konularını özlü bir şekilde ve kısa sürede öğretmeyi hedeflediğinden genellikle Basra dil mektebinin görüşlerine yer vermiştir. Ancak az da olsa farklı görüşleri belirttiği ve bazı zayıf görüşleri tercih ettiği de olmuştur. İzhârü'l-esrâr'da, 'Avâmil'de sadece adları ve birer örneği verilen konuların tanımları yapılmış, şartları belirtilmiş, açıklanmalı örnekleri çoğaltılmış, ayrıca esere bir giriş bölümü eklenmiştir. Örnekler âyetlerden ve güzel sözlerden seçilmiştir. Birgivî eserinde faydalandığı kaynakları zikretmemiştir. Ancak diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Zemahşerî'nin

el-Mufaşşal'ı, İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'si ve İbn Hişâm'ın Muğni'l-lebîb'i gibi kitaplardan yararlandığı anlaşılmaktadır.⁴⁷

İzhârü'l-esrâr çok kısa bir giriş ve üç ana bölümden oluşur. Müellif birinci bölümde âmil konusunu işleyerek isim-fiil-harf üçlüsünü tarif etmiş, ardından âmili mantıkî delillerle açıkladıktan sonra âmilleri lafzî ve mânevî olmak üzere iki temel kategoriye ayırmıştır. Lafzî âmilleri semâî ve kıyasî; semâî âmilleri ise isimleri etkileyenler ve muzâri fiili etkileyenler şeklinde tasnif etmiştir. İsimleri etkileyen âmilleri de bir ve iki ismi etkileyenler diye gruplandırarak incelemiştir. Her grubu örneklerle açıklayan müellif bu bölümde harf-i cerler, fiile benzeyen edatlar, "leyse"ye benzeyen edatlar, muzâri fiili nasbenden harfler, muzâri fiili cezmedenler olmak üzere kırk dokuz semâî, dokuz kıyasî ve iki mânevî âmil olmak üzere altmış âmili şematik olarak işlemiştir. İkinci bölümde mâmul kavramını açıklamış, ardından bunu aslî ve tâbi kısımlarına ayırarak aslî mâmulleri dokuz merfû, on üç mansub, iki mecrur, bir meczum muzâri fiil olmak üzere dört kısımda izah etmiştir. Birgivî tâbi mâmulleri beş grupta ele alıp mâmul sayısını otuza çıkarmıştır. Üçüncü bölümde ise i'rab konusu i'rabın mahiyeti, yeri, türü ve özelliği itibariyle dörde ayırarak incelemiştir.⁴⁸

Gerek konuların tasnif edilerek açıklanması ve gerekse bu açıklamalarda illet ve sebeplerin de belirtilerek bir anlamda dilin felsefesinin yapılmış olması İzhârü'l-esrâr'ın ilgi görmesine sebep olmuştur.⁴⁹

İzhârü'l-esrâr'ın ilki İstanbul'da (1219) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırkı aşkın baskısı yapılmıştır. Ayrıca birçok şerh ve hâşiyesi vardır. En meşhuru Adalı Şeyh Mustafa'nın hazırladığı, bu sebeple Adalı diye tanınan ve birçok defa basılan Netâ'icü'l-efkâr adlı şerhtir.⁵⁰

41 Bkz. 'Abdulkâhir el-Curcânî, el-'Avâmilü'l-mi'e, Bulak: 1247.

42 Birgivî, 'Avâmil, 2-13.

43 Muhammed Çetkin, "Bedruddin el-'Aynî ve "Resâ'ilü'l-fi'e fî şerhi'l-'Avâmilü'l-mi'e" isimli Eserinin Değerlendirmesi", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4/1 (Temmuz 2015): 148.

44 Hüseyin Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi: Medrese Programları, İcazetnameler, İslahat Hareketleri, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 112, 171.

45 Bu çalışmaların bir listesi için bkz. Arslan, İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 152-156.

46 Yüksel, "Birgivî", 6: 193.

47 Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 506.

48 Muhammed b. Pir Ali Birgivî, Açıklamalı Avamil ve İzhar, çev. Arif Erkan, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2014), 54-147.

49 Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", 23: 507.

50 Katib Çelebi, Keşfü'z-zunûn, 1: 117; Yüksel, "Birgivî", 6: 193; Arslan, İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 165-170; Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", 23: 507.

Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin (1826-1900) telif etmiş olduğu Miftâhu'l-merâm fi tâ'rîfi ahvâlî'l-kelime ve'l-keâm adlı eser de İz-hâr üzerine yapılan şerhlerden birisidir.⁵¹

6- Şerhu Lugati Ferištehoğlu: Firişteoğlu Lu-gatı, Ferištehoğlu lakabıyla tanınan İbn Melek (821/1418) tarafından kaleme alınmış en eski Arapça-Türkçe sözlüklerden birisidir. Manzum olarak yazılmış olan eser yirmi iki kütadan meydana gelmekte ve büyük bir kısmında Kur'ân-ı Kerim'de geçen 1528 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir.⁵² Esere bir şerh yazan Birgivi Mehmed Efendi, çalışmasının başında şöyle demektedir: "*Ashâbü'l-vidâd ve erbabü'l-ittihâd olan zatlar, zamanının fazîl şeyh Ferištehoğlu'nun telif ettiği bu lügatteki arzuları şerh eden, kinayeleri açıklayan ve bozuk terkipleri düzelten bir şerh yazma-ma rica ettiler.*"⁵³

Hayra vesile olacağını düşünerek başladığını belirttiği, 110 varaklı bu kapsamlı çalışmada müellif, Türkçe anlamları verilen Arapça kelimelerin cümle örnekleri ve diğer lügatlerden iktibaslar sayesinde tam olarak anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktadır.⁵⁴

Günümüze Tesirleri

Birgivi Mehmed Efendi, yaşadığı dönemde hem halk arasında hem de ilim muhitlerinde tanınan ve gerek örnek kişiliği, gerekse nitelikli fikri yapısı ile çevresini etkileyen bir ilim adamıydı. Vefatından sonra da bu etki, halkalar halinde genişleyerek devam etmiş, bir taraftan eserleri, bir taraftan da öğrencileri sayesinde Osmanlı kültür hayatında silinmeyen izler bırakmıştır.

Birgivi Mehmed Efendi'nin ilim tarihimizde

51 Mustafa İsmail Dönmez, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin (1826-1900) "Miftâhu'l-merâm fi tâ'rîfi ahvâlî'l-kelime ve'l-keâm" Adlı İz-hâr Şerhinin Değerlendirilmesi", Şarkiyat Mecmuası, 24 (2014): 56.

52 Bkz. Mustafa Bakır, "İbn Melek", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 175-176.

53 Muhammed b. Pir Ali Birgivi, Şerhu Lugati Ferištehoğlu, Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevi, nr. 569, 1b; Huriye Martı, Birgivi Mehmed Efendi, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 113.

54 Martı, Birgivi Mehmed Efendi, 113.

kalıcı izler bıraktığı alanlardan birisi de, hiç kuşkusuz Arapça öğretimindeki dehasıdır. Arap olmadığı halde dininin dilini öğrenmek hevesiy-le Arapçaya sarılan toplumumuz, hangi yaşta olursa olsun, klasik Arapça eğitimi alırken onun el-'Avâmil'i, İz-hârü'l-esrâr'ı veya Kifâyetü'l-mü-btedî'si ile tanışmaktadır. Ağır gramer konularını yeni yöntem, sınıflama ve örneklerle öğren-ciye hitap eder hale getirmesi, Birgivi Mehmed Efendi'nin dilcilik yönüyle sınırlarımız dışında da tanınmasına yol açmış, sarf ve nahve dair eserleri onlarca defa basılmıştır. Medreselerin Arapça derslerine yön veren bu çalışmalarıyla o, kolay ezberlenen ama zor unutilan, temel konuları itikada ve ahlaka dair ana prensiplerden seçtiği cümle örnekleriyle pekiştiren, keyifli bir dil eğitimi inşa etmiştir. Osmanlı âlimlerinin ter-ceme-i halleri zikredilirken, öğrenim hayatları esnasında gördükleri dersler ve kitaplar arasında Birgivi'nin eserlerini de anmaları, birer tarihi vesika niteliği taşımaktadır.⁵⁵

Sonuç

Bu çalışmada, İslâm âleminde çok tanınmış bir âlimin hayatı, şahsiyeti, Arap Diline ait eserleri ve Arap dilinin öğretimindeki yeri tanıtılmaya çalışıldı.

Birgivi, samimi bir dindar ve medenî cesareti olan bir kimsedir. Şeriatın korunması hususunda mücadele vermiştir. İmam Birgivi, medreselerdeki dersleriyle, camideki vaazlarıyla ve yazdığı eserleriyle, bidatlerin ve haksızlıkların ortadan kaldırılması için çaba harcıyordu. Birgivi, dinî ilimlerde derin bir kültüre sahipti. Babası müderrislikle meşgul olduğu gibi, kendisi de hayatı boyunca ilim yolunda bulundu. Fıkah, hadis, tefsir ve Arap grameri hususunda derin bir bilgiye sahiptir.

Birgivi, Arap grameri konusunda genç yaşından itibaren, bu dilin öğretilmesi ile meşgul olmuş ve bu dilin öğrenilmesi ve öğretilmesinin sevap olduğuna inanmış, dolayısıyla bu konuda daha fazla meşgul olmuştur. O, Arap dilinin öğretilmesi hususunda, devrindeki diğer müderris

55 Örnekler için bkz. M. Hulusi Lekesiz, Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri, (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997), 252-253.

ve müelliflerden farklı bir çalışma içine girerek, öteki müellifler gibi daha önce yazılan eserlere şerh veya haşiye yazmakla meşgul olmamıştır. Birgivi, bu dili insanlara daha kolay ve pratik olarak öğretmenin yollarını aramıştır. Daha önce yazılmış gramer kitaplarını tenkit eden bir bakışla tetkik etmiştir. Arapça sarf ve nahvin temel bilgilerini, pratik ve pedagojik olarak tertip ederek büyük ölçüde başarılı olmuştur. Arap gramerine dair eserlerinin üç yüz yıldan fazla Osmanlı medreselerinde okutulmuş olması ve günümüzde de Arap diliyle meşgul olanların dikkatini çekmiş olması bunun en büyük delilidir.

Birgivi'nin eğitimci bir yönü vardır. Ona göre, dini tam anlamıyla öğrenmek her şeyden önce, onun dilini çok iyi öğrenmekle mümkündür. Bu sebeple Birgivi, kişinin Arapçayı öğrenmesinin, ona dininin temel kaynaklarını öğrenmesine yardımcı olacağı ve kendisini sapkınlığa düşmekten alıkoyacağı düşüncesiyle Arap diline dair eserler yazmaktadır. Bu eserlerin medreselerde rağbet görmesinin en önemli sebebi, Ahmet Turan Arslan'ın⁵⁶ da zaman zaman temas ettiği gibi, zor ve hatta oldukça sıkıcı bir takım gramer konularının, çok mahirane bir üslupla, zamanın insanının zihni yapısına uygun hale getirmesidir. Konuları ve bunların içinde yer alan teferruatı öğrenciye kalıcı bir şekilde verebilmenin bir yolu olarak ortaya koyduğu şekiller, kolay ezberleme ve kalıcı olma vasıflarına sahipti. Buradan da anlaşılacağı gibi Birgivi, yılların verdiği tecrübeyi, etrafındaki insan malzemesi ile gayet güzel bir şekilde senteze tabi tutmuştur. O, öğrencilerini gözlemiş, onların, önceki dilcilerin yazdığı Arapçayı anlamakta çektikleri zorlukları iyi tespit etmiş ve neticede, değerli eserler vücuda getirmiştir.

Birgivi'nin Arap diline dair yazmış olduğu eserlerin bir özelliği de, öğrencilerin bir taraftan Arapça öğrenirken diğer taraftan, inançlarının sağlam bir zemine oturması düşüncesiyle, verilen her misalde şuur altına Ehl-i Sünnet inancının bir nefhasının üflenmesidir.⁵⁷

56 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 138-181.

57 Arslan, İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, 180; Lekesiz, Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri, 254.

Birgivi'nin eserleri, Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde ve her yerinde itibar görmüş ve bu sebeple insanlar, eserlerde ortaya konan fikirlerin yaygınlaştırılması ve sürekliliğinin sağlanması gayesiyle onları çoğaltmışlar, yaşadıkları dönemlerde daha iyi anlaşılması için üzerlerinde ciltler dolusu çalışma yapmışlardır.⁵⁸

Kaynakça

Abdurrahman Fehmi. Medresetü'l-arab. Kostantıniyye: 1304.

Arslan, Ahmed Turan. "Arap Gramerinde İki "Avamîl" Risalesi ve Bunların Mukayesesi". İLAM Araştırma Dergisi 1/2, (Temmuz-Aralık 1996): 161-176.

Arslan, Ahmed Turan. İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri. İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.

Atay, Hüseyin. Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi: Medrese Programları, İcazetnameler, İslahat Hareketleri, İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.

Atsız, Nihal. İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası. İstanbul: 1966.

Aynı, Mehmed Ali. Türk Ahlakçıları. İstanbul: 1993.

Baktır, Mustafa. "İbn Melek". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20: 175-176. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Bilmen, Ömer Nasuhi. Büyük Tefsir Tarihi. 2 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. Açıklamalı Avamîl ve İzhâr. çev. Arif Erkan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2014.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. 'Avâmîl, 2. Baskı. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1317.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. el-Kifâye. nşr. Abdullah Güzeyazıcı. İstanbul: 1959.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. İm'ânü'l-enzâr, Dersâadet: 1331.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. İmtihânü'l-ezkiyâ', Dersâadet: 1309.

Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. Şerhu Lugati Feriştahoğlu. Darulmesnevi, 569: 1b. Süleymaniye Kütüphanesi.

el-Cenâbî, Târik Abdu Avn. İbnü'l-Hâcib en-Nahvî Âsâruhu ve Mezhebuhu. Bağdat: 1974.

Çetkin, Muhammed. "Bedruddîn el-'Aynî ve "Resâ'îlu'l-fi'e fî şerhi'l-'Avâmîl'l-mi'e" İsimli Eserinin Değerlendirmesi". Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 4/1 (Temmuz 2015): 127-156.

Dönmez, Mustafa İsmail. "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin (1826-1900) "Miftâhu'l-merâm fî tâ'rîfi ahvâli'l-kelîmeti ve'l-keâm" Adlı İzhâr Şerhinin

58 Bu konudaki bir değerlendirme için Bkz. Lekesiz, Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri, 247-249.

Değerlendirilmesi". Şarkiyat Mecmuası 24 (2014): 55-73.
el-Curcânî, 'Abdulkâhir. el-'Avâmîlû'l-mî'e, Bulak: 1247.

Elmalı, Hüseyin. "İzhârü'l-Esrâr". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 23: 506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

el-Melîcî, Tarık Muhtar. İmtihânü'l-ezkiyâ' Şerhu Lüb-
bi'l-Elbab li-Muhammed b. Pir Ali el-Birgîvî -Tahkik ve Di-
rase, Kahire: 1990.

Erdoğan, Gûsamettin. İmam Birgîvî'nin el-Emsiletü'l Fad-
liyye Şerhi (İnceleme ve edisyon kritik). Yüksek Lisans
Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

el-Hadisî, Hadîce. Ebû Hayyân en-Nahvî. Bağdad:
1385/1966.

Hammer, J. Von. Devlet-i Osmaniye Tarihi. Trc. Mehmed
Atâ. 8 Cilt. İstanbul: 1332.

Hasan Ferhad el-Üskübî. el-'Înâye fî şerhi'l-Kifâye. Laleli,
3095: 142b-185b. Süleymaniye Kütüphanesi.

Katib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. Keş-
fü'z-zunûn. 2 Cilt, İstanbul: 1972.

Lekesiz, M. Hulusi. Birgîvî Mehmed Efendi ve Fikirleri.
Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997.

Lichtenstâdter, İlse. "Nahiv". İslam Ansiklopedisi. 9: 35-
37. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.

Martı, Huriye. Birgîvî Mehmed Efendi. Ankara: TDV Yayın-
ları, 2011.

Öztürk, Said. "Kassâm". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm An-
siklopedisi. 24: 579-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Serkis, Yûsuf b. İlyân. Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye
ve'l-mu'arreb. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü Serkis, 1928.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2729, (175b - 177b)

Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, nr. 449 (146b
- 148a)

Yüksel, Emrullah. "Birgîvî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
Ansiklopedisi. 6: 191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.